

OORLOG OP LILBOSCH

door

Jac Bosmans
emeritus-hoogleraar Geschiedenis
Radboud Universiteit Nijmegen

Voorspel

Sinds de afkondiging van de algemene mobilisatie op 28 augustus 1939 merkte men ook op Lilbosch dat de tijden aan het veranderen waren. De houding van neutraliteit in de internationale verwickelingen dwong tot maatregelen die aan de oostgrens duidelijk moesten maken dat Nederland zich teweer zou stellen aan een eventuele Duitse inval. Overal verschenen militaire wachtposten, ook aan de Pepinusbrug. In de maanden van het lange wachten ontstond er haast als vanzelf contact tussen de soldaten en leerlingen van het Bernarduscollege. Er vonden voetbalwedstrijden plaats, waarbij VBC (Voetbalclub Bernarduscollege) het Rijk met 2-1 versloeg en een soldatenteam uit de kazerne te Roosteren met maar liefst 8-2 kloppremie kreeg. In november 1939 was de internationale situatie zo hachelijk dat de soldaten enige tijd niet meer mochten komen voetballen. Op 11 november werden 's avonds alle versperringen gesloten, zodat er geen verkeer meer mogelijk was. In Lilbosch kon niemand er meer in of uit. De directie van het college, in casu pater Placidus, de directeur, wist echter van de burgemeester gedaan te krijgen dat de leerlingen alsnog naar huis konden. Enige dagen lang leek het op Lilbosch uitgestorven, maar op 17 november keerden de leerlingen alweer terug. In de tussenliggende dagen was op een van de dagen een vlag van latwerk aangebracht om vliegeniers erop te attenderen dat de Kist een Hollandse Kist was. Lang heeft die er niet gelegen, want een storm op 19 november deed de dakpannen als papertjes door de lucht vliegen.

Ook in de abdij zelf ondervond men de veranderingen der tijden aan den lijve. Op 7 januari 1940 verschenen 's avonds tegen zeven uur twee priesterstudenten aan de poort, die hun grootseminarie in Duitsland niet meer konden bereiken. Zij vroegen tijdelijk onderdak, in de hoop dat zij mocht aanschuiven bij het theologie-onderwijs van de Lilbosche novicen. Ieder kreeg een kamertje toegewezen op de bovenste verdieping van het College en staken iedere dag over naar de abdij om daar de lessen te volgen. De eerste maanden bleven zij alleen, totdat een derde zich meldde, iemand uit Spanje. Na hem volgden er nog meer, theologanten en ook filosofiestudenten. In september waren zij met hun tien, een maand later waren het er al meer dan twintig en nadien nam het aantal ontheemde priesterstudenten nog toe. Het huisvestingsprobleem werd opgelost door het knechtenhuis tot een soort eigen seminarie om te bouwen: kamertjes, een refter, een recreatiezaal, was- en badgelegenheid. Voor het onderwijs werden op het College enkele lokalen vrijgemaakt. Voor dit bijzondere grootseminarie bedacht een van de priesterstudenten, E.H.Zegwaard, de naam OBOS, Ons Bracht Oorlog Samen. De eigen professoren van Lilbosch hadden het er maar druk mee.

Wat merkte men op Lilbosch van de overrompeling van Nederland door de Duitsers in de meidagen van 1940? Een oud-leerling van het Bernarduscollege herinnerde zich in 2015, 75 jaar later, nog hoe de internen in de nacht van 9 op

10 mei rond vier uur plotseling werden gewekt. Het was waarschijnlijk pater Placidus die op de slaapzaal riep: 'de oorlog is begonnen'. Hij drukte de leerlingen op het hart toch vooral geen anti-Duitse gevoelens te tonen. Zo brak bij het krieken van de dag die vrijdag 10 mei aan, twee dagen voor Pinksteren. Het werd een zonnige dag, met mild lenteweer. Eenmaal buiten vergaapten de internen zich aan het Duitse oorlogsmaterieel dat in die nacht aan de voor- en zijkant van de Kist was opgesteld. Wat meteen opviel, was dat de wacht houdende soldaten betrekkelijk jong waren. En op de doorgaande weg van Pey naar Koningsbosch stonden enorme kolonnes legervoertuigen. Imposant vonden de leerlingen dat. Dat was nog eens wat anders dan de fietsen waarmee het Nederlandse leger zich verplaatste. Wie er zin in had, kon bij de Kist een rondleiding krijgen. De Duitse soldaten waren vriendelijk en toonden vol trots hun spullen. In de herinnering van de oud-leerling is blijven vastzitten hoe Duitse militairen met pistolen aan het schieten waren op achtergebleven helmen van op de vlucht geslagen Nederlandse soldaten; het leeuwembleem voor op de helm was schietschijf.

Volgens de in *Oriens* verschenen kroniek verliep de dag minder spectaculair. 'Veel soldaten, waarvan we niet de minste last ondervonden, veel getuig en 2 vliegmachines op 't veld bij de boerderij, veel lawaai in de verte en op dezelfde tijd als anders kwam de avond en de nacht.' Volgens dezelfde kroniek is er sprake geweest van gevluchte 'kistenaars'. De meesten bleven en voor hen was alles op Pinksterzondag alweer gewoon, alleen in de lucht was het druk. Op Pinkstermaandag vond de gebruikelijke toneeluitvoering normaal doorgang en na een week keerden de gevluchte kistenaars terug. De Duitsers hadden in het College nog wel een 'Funkstelle' ingericht, maar op 23 mei vertrokken ook de mannen van de 'Funk'. De dag ervoor was er nog een Engelse bom terechtgekomen in het kippenhok op De Sleek, maar dat was het dan. De rust keerde terug en het gewone leven herstelde zich vrij snel.

Afgezien van de door de Duitsers opgelegde verduisteringsmaatregelen heeft men op Lilbosch twee jaar lang nauwelijks iets gemerkt van de oorlog en de bezetting, zeker in vergelijking met wat het trappistenklooster Ulingsheide bij Tegelen overkwam. Daar kreeg men in oktober 1940 gedwongen inkwartiering van zo'n tachtig uit het hele land geronselde arbeiders, die werden ingezet bij de bouw van een groot vliegveld Fliiegerhorst Venlo-Herongen op de nabij gelegen Groote Heide. Dat duurde tot mei 1941, toen het vliegveld gebruiksklaar was. Een half jaar later, in november 1941, eisten de Duitsers het grootste deel van de gebouwen op voor de huisvesting van Duitse soldaten. Voor het convent restten slechts de kerk en het gastenkwartier. Lilbosch bleef dit alles bespaard, maar toen de krijgskansen zich keerden en geallieerde vliegtuigen vanuit Engeland Duitse steden begonnen te bombarderen, veranderde de situatie dramatisch. In de zomer van 1942 kregen ook abdijs en college te maken met de harde hand van de bezetter.

De abt gijzelaar in Haaren

Eerst kwamen de Duitsers op maandag 13 juli 1942 de abt halen. In een motor met spijspan werd dom Pius Strijbosch door de Duitse Sicherheitsdienst afgevoerd naar de marechausseekazerne in Echt om vandaaruit, waarschijnlijk nog dezelfde dag en samen met andere lotgenoten in een legertruck, te worden overgebracht naar Haarendael, het grootseminarie van het bisdom Den Bosch in Haaren. Hij was nu een van de vele honderden gijzelaars die de Duitsers in het hele land hadden opgepakt.

Was men er in de abdij op voorbereid? Kon men weten dat de Duitsers de abt op het oog hadden? Al vroeg in 1941 was er aan Duitse zijde op last van het Oberkommando van de Wehrmacht en met medewerking van de NSB een begin gemaakt met het aanleggen van lijsten van prominente Nederlanders uit het politieke en maatschappelijke leven die voor anti-Duits doorgingen en wier levens de Duitsers wilden gaan gebruiken als borg tegen ordeverstoringen in het land. In mei 1941 stonden er al zo'n tweeduizend Nederlanders op de lijsten die hierna voortdurend werden gewijzigd en aangevuld. Sijpelde hiervan iets door op Lilbosch? Wellicht had men wel eens ervan gehoord dat al in juli en oktober 1940 ongeveer tweehonderdvijftig bekende Nederlanders naar Buchenwald waren afgevoerd om de Nederlandse autoriteiten te pressen tot een betere behandeling van de Duitsers die in Indië inmiddels waren geïnterneerd. Deze groep Indische gijzelaars was medio november 1941 overgebracht naar het grootseminarie in Haaren, dat de Duitsers enkele maanden eerder hadden gevorderd. In ieder geval moet in mei 1942 tot Lilbosch zijn doorgedrongen dat toen een grote groep van zo'n 450 vooraanstaande Nederlanders als gijzelaar was vastgezet in het kleinseminarie Beekvliet van het bisdom Den Bosch te St.Michiëlgestel. Wat men niet kon weten, was of het hierbij zou blijven. Maar wat als dat niet het geval zou zijn? Vroeg men zich af, of de abt dan aan de beurt zou komen?

Op die 13de juli en de dagen daarna arriveerden maar liefst een kleine achthonderd gijzelaars in Haaren, overwegend afkomstig uit de zuidelijke provincies en Overijssel, onder wie bekende namen als de toenmalige Tilburgse hoogleraar Jan de Quay en de vicaris-generaal van het bisdom Den Bosch mgr.F.N.J.Hendriks. Dom Strijbosch maakte dus deel uit van de tweede golf van arrestaties, zoals de Duitsers dat min of meer vanaf begin 1941 hadden gepland. De Indische gijzelaars hadden voor hen moeten plaatsmaken; zij waren al in mei verhuisd naar Beekvliet. Het kan niet anders dan dat die eerste dagen tamelijk chaotisch zijn verlopen. In het *Gedenkboek Gijzelaarskamp Haaren*, dat kort na de bezetting, in 1947, door ex-gijzelaars is samengesteld, is een namenlijst opgenomen waarin zeshonderd van de achthonderd gijzelaars staan vermeld. Deze lijst dateert van 3 augustus 1942 en dat betekent dat reeds in de eerste weken velen zijn vrijgelaten. Ook al was Haaren een groot en ruim complex, achthonderd man was toch net iets teveel om erin onder te brengen. Zoals wel

vaker gebeurde, was willekeur troef bij dit vrijlatingsbeleid. In ieder geval hoorde Pius Strijbosch niet tot de gelukkigen.

Hoe beroerd de gijzelaars zich door de onzekerheid van hun lot ook mogen hebben gevoeld, het bleek al spoedig dat zij boften op dit Bossche grootseminarie te zijn ondergebracht. Hun stonden een fraaie tuin en uitgestrekte sportvelden voor voetbal, hockey en tennis ter beschikking. De gebouwen bevatten behalve leslokalen, spreekkamers, dienstvertrekken, een eetzaal, een goed geoutilleerde keuken en modern sanitair een kleine tweehonderd slaapvertrekken. Desondanks werd het een kwestie van aanpassen en inschikken, want de meeste gijzelaars moesten hun cel, berekend op bewoning door één seminarist, delen met drie anderen. In iedere cel stonden twee stapelbedden en wie pech had kwam op grote slaapzalen terecht. Dat zich schikken ging de een gemakkelijker af dan de ander. Bij het dicht opeen gepakt zitten van zoveel mannen konden irritaties en onenigheden begrijpelijkerwijs niet altijd worden onderdrukt. Daarbij kwam dat leven in een mannengemeenschap voor de meesten een nieuwe en niet per se positieve ervaring was. Voor abt Strijbosch kan het een voordeel zijn geweest dat hij zo'n leven was gewend, maar ook voor hem gold dat het verstoken zijn van de vertrouwde omgeving het verblijf in Haaren tot een grote opgave maakte. Kende Pius Strijbosch lotgenoten? Misschien enkele van de in totaal zo'n kleine zestig opgepakte Zuid-Limburgers. Uit de directe omgeving van Pey-Echt was alleen rentmeester C.Th.Stassen meegevoerd. Onder de zeven geestelijken bevond zich de deken van Maastricht, J.J.F.Ingendael. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de abt vooral aansluiting zocht bij deze groep. Dat werd vergemakkelijkt doordat de Zuid-Limburgers waren gehuisvest op de tweede verdieping, waar hun gang al spoedig tot St.Servatiusstraat was gedoopt. Daar had abt Strijbosch zijn cel die hij dus moest delen. Met wie? Dat is niet meer te achterhalen. Op de eerste verdieping lag het woon- en slaapvertrek *In het gulden missaal* voor leden van de 'hoogere R.-K. geestelijkheid', maar ondanks dat dom Strijbosch kon worden gerekend tot dat selecte groepje, was hij er niet ondergebracht. Eigen keuze? Viel er wel wat te kiezen?

Op foto's is te zien dat kloosterlingen in Haaren gewoon hun kloosterkleding konden dragen. Pius Strijbosch zal dat ook wel hebben gedaan. Te midden van de honderden gijzelaars zal hij als trappist met het abtskruis op de borst dan wel gemakkelijk herkenbaar zijn geweest, voor niet-katholieken een opvallende verschijning. Samen met mgr.Hendrikx was hij van de ongeveer veertig geïnterneerde geestelijken de hoogste in kerkelijke rang. Dat bleek al na een paar dagen toen het dagelijks leven een zeker ritme kreeg en de katholieken iedere avond hun 'Avond oefening' hielden: een tientje van de rozenkrans, het avondgebed met gewetensonderzoek, een korte preek en een lied waarna, zo vermeldt het Gedenkboek, 'Vader Abt' Strijbosch de zegen gaf. In Haaren verbleven ruim tweehonderd katholieken en we mogen aannemen dat een flink deel van hen bij de avond oefening kwam opdagen. Het is overigens de enige

keer dat de naam van dom Strijbosch in het Gedenkboek voorkomt, terwijl van vele andere geestelijken allerlei activiteiten worden vermeld.

De Duitse kampeleiding bekommerde zich weinig om de gijzelaars. Per slot van rekening was hun enige nut gijzelaar te zijn. Kampcommandant Wacker wilde het liefst met rust worden gelaten en liet daarom veel toe. De toestand voor de gijzelaars zo dragelijk mogelijk maken vond hij de beste remedie om conflicten te vermijden. Namens de gijzelaars trad prof.dr.ir.Jan Goudriaan, de door de Duitsers geschorste president-directeur van de Nederlandse Spoorwegen, op als contactpersoon en in zijn dagelijkse ontmoeting met Wacker heeft hij heel wat plooiën weten glad te strijken. Zo kregen de gijzelaars alle kans hun dagelijks leven zelf te organiseren. Na een paar weken was er een gevarieerd programma van activiteiten ontwikkeld, met voor ieder wat wils. Er was een bibliotheek en een kantine met biljart ingericht, er werd geconcerteerd, een kampkrant *Adam in ballingschap* circuleerde, er was een medische dienst opgezet, evenals een volksuniversiteit waar door deskundigen tal van uiteenlopende cursussen werden gegeven, er werden sportwedstrijden gehouden en er functioneerden kleine bedrijfjes: een schoenmaker, een kapper, een timmerwinkel, een scharenslijper. Er bestond zelfs een eigen inkoopafdeling en er was een gesproken nieuwsdienst die berichten uit de buitenwereld doorgaf. Corveediensten voor het zwaardere werk waren er niet, want vanuit het kamp Amersfoort en het kamp Vught kwamen regelmatig gevangenen om de boel schoon te houden, te klussen en de tuin te doen. Klachten over het eten, in de eerste weken nog talrijk, verdwenen geleidelijk. Wat uit de keuken van het grootseminarie kwam, kon op den duur worden aangevuld en opgesierd uit de voedselpakketten die menigeen van buiten kreeg toegestuurd en die vaak werden gedeeld. Ook waren er tal van mogelijkheden om zelf met de buitenwereld contact te onderhouden, hetzij via de post, al dan niet gecensureerd, hetzij via bezoekers die soms tamelijk gemakkelijk Haaren konden binnenkomen. Onder bepaalde omstandigheden kon zelfs gebruik worden gemaakt van de telefoon. Een vaak benutte sluiproute was die langs de specialist in Den Bosch; een al dan niet noodzakelijk geachte bezoek aan de dokter in het ziekenhuis kon ook voor andere doeleinden worden aangewend.

Voor de geestelijken was het van belang dat zij hun dagelijkse plicht van het lezen van de mis konden nakomen. In de begindagen was het behelpen met enkele miskoffers, zodat her en der in het gebouw toch een mis kon worden opgedragen en bijgewoond. De Duitse kampeleiding had de seminariekapel verzegeld en er een stalling van gevorderde rijwielen van joden van gemaakt; om een Mariabeeld hingen oude fietsbanden. Na enige tijd werd de recreatiezaal de vaste plek voor de katholieken om bij elkaar te komen, iedere avond voor het avondgebed en zoveel als mogelijk was ook voor de mis. 's Zondags was er zelfs een gezongen hoogmis, begeleid door een koortje met de componist Hendrik Andriessen aan het harmonium. Abt Strijbosch zal ongetwijfeld met

enige regelmaat zijn voorgegaan. In het Gedenkboek heeft mgr.Hendrikx een sfeertekening gegeven.

‘Allen katholieken is zeker nog bijgebleven die heel eigenaardige stichting, welke van de H.H.Missen in de recreatiezaal uitging. Met vier houten klossen was een lange tafel opgehoogd. Daarover de altaarbedekking. In het midden van de kast een luidspreker, waarop het kruisbeeld stond geplant. Daarboven hing sinds den 21en Augustus het door Joan Collette – lotgenoot van enkele weken – vervaardigde schilderij van O.L.Vrouw van den Vrede. Toen later de recreatiezaal beter werd aangekleed voor haar eigenlijke doel, toen Bus en zijn mannen er een gezellig café van hadden gemaakt met een buffet, met gemakkelijke stoelen en gezellig, frisch-bekleede tafeltjes, met biljarten en met platen en gravures aan den wand, toen was het eigenlijk nog moeilijker, om de gedachten om te schakelen van het doel van den dag naar de sublieme bestemming van den vroegen morgen. Alleen waren er onder de gravures drie, die daarnaar heenwezen: twee prachtige Apostelkoppen van Dürer, welke een lief-romantische Sint Caecilia flankeerden. De laatste moest ’s morgens echter altijd verdwijnen voor de Lieve Vrouw, onder wier bescherming we ons heel bijzonder hadden gesteld.’

Het duurde tot eind september, eer er voldoende altaren en paramenten beschikbaar waren om alle geestelijken dagelijks de mis te laten lezen. Vanaf dan werden er iedere ochtend negen altaren opgesteld, vier in de recreatiezaal en vijf elders in het gebouw, onder meer in de bibliotheek en de postkamer. Ook de abt zal zich nu dagelijks van zijn taak hebben gekweten.

Al binnen enkele weken werden de gijzelaars op de meest indringende wijze geconfronteerd met de eigenlijke zin van hun internering. Op vrijdag 7 augustus pleegde een communistische verzetsgroep op het spoorwegemplacement in Rotterdam een bomaanslag. De bom was bestemd voor een trein van de Wehrmacht, vol met Duitse militairen die met verlof gingen, maar trof niet dat doel. ‘Slechts’ een spoorbaanopzichter raakte zwaargewond. De Duitsers eisten onmiddellijk de meest strenge represailles: als de daders zich niet voor vrijdag 14 augustus zouden hebben gemeld, zouden vijftig gijzelaars uit St.Michielsgestel en Haaren voor het vuurpeloton worden gebracht. Deze jobstijding drong in de loop van de zaterdagmiddag 8 augustus door tot Haaren. Hoewel commandant Wacker verzekerde van niets te weten, raakte de stemming onder de gijzelaars bedrukt en bezorgd. Hun werd spoedig duidelijk dat het de Duitsers menens was. Op de radio hoorden zij het noodlottige bericht steeds weer herhaald worden en onder het bewakingspersoneel bespeurden zij ongebruikelijke opwindning. De nerveuze spanning steeg, naarmate de fatale vrijdag naderde. Weinigen zullen erop hebben gerekend dat de aanslagplegers zich zouden melden. Iedereen was bezig met de vraag hoeveel ‘Haarenezen’, zoals de gijzelaars zich waren gaan noemen, door het doodslot zouden worden

getroffen en vooral: wie? Op woensdagmorgen 12 augustus wees alles erop dat een drama niet meer was te vermijden. Toen werd alle bezoek verboden, verloven werden ingetrokken, er mocht geen post meer verstuurd worden en iedereen moest zijn persoonsbewijs inleveren. De gijzelaars, wier achternaam begon met een B, H, L, M, O, P, Q, R en V, moesten zich melden om te worden gefotografeerd. Abt Strijbosch leek dus de dans te ontsnappen, maar wat als de Duitsers zijn kloosternaam Pius als achternaam zouden hanteren? Order op order volgde en uiteindelijk werden 58 gijzelaars bij de kampcommandant geroepen en gefotografeerd. De spanning moet om te snijden zijn geweest. J.Linthorst Homan, voormalig lid van het Driemanschap van de Nederlandse Unie en samen met zijn collega De Quay opgepakt, behoorde tot de gefotografeerden. In zijn memoires verhaalt hij dat een pater hem aanbood zijn plaats in te nemen, wat hij ontroerd afwees. Was dat de abt? Uiteindelijk werd de lijst van te executeren gijzelaars teruggebracht tot vijf: drie uit St.Michielsgestel en twee uit Haaren, allen afkomstig uit Rotterdam. Op vrijdagavond 14 augustus verscheen ineens een groot aantal gewapende Duitse militairen in Haaren. Nog diezelfde avond werden de twee aangewezen gijzelaars weggevoerd naar St.Michielsgestel. ‘Voor verhoor’, gonsde het al snel door het gebouw. Alle hoop werd de bodem ingeslagen toen de Haarenezen de volgende ochtend om half acht al moesten aantreden op het voetbalveld voor appèl. Het was Maria Hemelvaart. Van de zwaarbewapende bewakers die van enige afstand toekeken, ging een onheilspellende dreiging uit. In deze bizarre enscenering kregen de gijzelaars te horen dat de vijf nog voor het ochtendgloren op het landgoed De Rovert in de bossen bij Goirle waren gefusilleerd. Toen de namen van de vijf slachtoffers werden opgenoemd, namen allen hoed en pet af. Als versteend bleven de gijzelaars na het bevel om in te rukken staan. De minuten stilte die volgden moeten bij iedereen een heftige indruk hebben achtergelaten. In *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* geeft L.de Jong een indringende beschrijving van het gebeuren.

‘Op het uur waarop de overige gijzelaars mededeling van de executies zou worden gedaan, waren de plaatsen waar dit zou geschieden (in Haaren een groot veld in de tuin ...), door de Duitsers omringd met aanvankelijk verdekt opgestelde, zwaargewapende militairen. In Haaren liepen de gijzelaars, niet wetend wat er te geschieden stond, eerst in de tuin rond, zwijsend. ... Er wordt een carré gevormd. Lopen van geweren en mitrailleurs worden op de gijzelaars gericht. De *Kommandant* verschijnt, in gala-uniform, met enkele andere Duitsers naast zich. Twee gijzelaars vallen flauw – men laat hen liggen. De overigen horen, eerst in het Duits, dan in het Nederlands, een lange tekst waarin de bezetter zijn handelen toelicht, aan het eind volgen de namen van de vijf gefusilleerden. ... “Naast me,” aldus een gijzelaar, “wil een grauwend, vuistgebalde kerel naar voren springen. We houden hem tegen, hebben de grootste moeite.” ... “*Sie können abtreten,*” roept de *Kommandant*. Enkelen beginnen

daarmee. Dan, plotseling, Goudriaans stem: “Staan blijven! Stilte om onze gevallen kameraden te herdenken!” Talrijke katholieken knielen op de grond, zij en vele anderen prevelen gebeden. Na twee minuten gaat men langzaam uiteen.’

Hoe aangeslagen keerde Pius Strijbosch terug naar het gebouw? Volkomen machteloos als vele anderen? De katholieken gingen naar de hoogmis, opgedragen door de deken van Groningen, en ’s middags, terwijl Duitse jachtvliegtuigen af en toe laag overvlogen om hen verder te intimideren, kwamen alle gijzelaars in de recreatiezaal bijeen voor een herdenkingsbijeenkomst, waar de gebroeders Willem en Hendrik Andriessen Bach op de piano speelden en de Leidse zendingsdeskundige prof.dr.H.Kraemer en mgr.Hendrikx het woord voerden. Liet de gemoedstoestand van de abt het hem niet toe om namens de katholieken iets te zeggen of zou mgr.Hendrikx toch voor de gelegenheid de meest aangewezen persoon zijn? Aansluitend volgde nog een herdenkingsconcert door Willem Andriessen; naast Bach speelde hij ook Beethoven.

De volgende dagen heerste onder de gijzelaars diepe verslagenheid. Wekenlang bleef de stemming bedrukt. Wat iedereen bezighield, was niet zozeer de vraag of er een tweede fusilleringssactie zou komen, maar eerder wanneer? Wie zouden dan slachtoffer zijn? Het was niemand duidelijk volgens welke criteria de Duitsers de vijf gijzelaars hadden uitgekozen. Velen namen vanaf die 15de augustus een zekere voorzichtigheid jegens de bezetter in acht om geen aanstoot te geven. Lastig werd het toen de gijzelaars kort na 15 augustus een voor een op het bureau van de Kommandant moesten komen om schriftelijk een reeks van politieke vragen te beantwoorden. Toen Goudriaan van de eerste ondervraagden had begrepen wat de vragen inhielden, adviseerde hij de vraag ‘königstreu?’ ontwijkend te beantwoorden door in te vullen: ‘Ik beschouw het Koninkrijk der Nederlanden als nog in oorlog met Duitsland.’ Slechts vijf of zes gijzelaars hebben deze vraag met een klip-en-klaar ja beantwoord. Bij de vraag ‘deutschfreundlich?’ vulde twintig procent ‘nicht deutschfeindlich’ in. Hoe zal abt Strijbosch zich uit deze netelige situatie hebben gered? Ongetwijfeld behoorde hij tot de overgrote groep die weigerde een wit voetje te halen bij de Kommandatur. Terwijl vrijlatingen van meet af aan met een zekere regelmaat voorkwamen, bleef hij voorlopig gijzelaar.

Omdat het verzet zich niet liet intomen, kwam medio oktober inderdaad die verwachte tweede fusilleringssactie als wraakneming voor sabotagedaden in Twente. In de bossen bij Woudenberg werden nu vijftien personen geëxecuteerd: twaalf communisten en drie socialistten. Twee van hen waren afkomstig uit Haaren. De reacties in het gijzelaarskamp waren deze keer minder heftig dan na de eerste actie. Een zekere gewenning dan wel een zich schikken in het lot zal hierbij een belangrijke rol hebben gespeeld. Van een oplopen van de spanning was deze keer geen sprake, want de actie verliep in tegenstelling tot die in augustus onaangekondigd. Wel hebben de gijzelaars in de dagen

voorafgaande bespeurd dat er iets op til was: weer moesten de persoonsbewijzen worden ingeleverd en iedereen moest een uitgebreid overzicht van zijn personalia inleveren. En weer was er een appèl op het voetbalveld, volgde na het voorlezen van de namen een minuut stilte en speelde Willem Andriessen tijdens herdenkingsplechtigheid piano, ditmaal een stuk van Chopin; het woord werd gevoerd door een dominee en een priester, een pastoor uit Enschede, ook deze keer niet door dom Strijbosch. Sneller dan de vorige keer hernam het kampeven zijn gewone gang. Hierna hebben de Duitsers geen gijzelaars meer voor het vuurpeloton gebracht, maar dat konden de bewoners van Haaren en Beekvliet natuurlijk niet weten.

Duitsers op Lilbosch

Per post, via bezoekers en anderszins bleven de gijzelaars redelijk geïnformeerd over wat zich in de buitenwereld afspeelde. Langs deze kanalen moet Pius Strijbosch op de hoogte zijn gekomen van de dramatische ontwikkelingen op Lilbosch na zijn gedwongen vertrek in juli. In september werd het Bernarduscollege gesloten en een maand later werden de monniken verdreven. Het is de vraag of de Duitsers daarbij een vooraf uitgewerkt plan hanteerden en slechts wachtten op een aanleiding om de gebouwen op Lilbosch in bezit te nemen. Als dat zo is, dan is het vaststellen van Deutschfeindlichkeit op Lilbosch zo'n uitgelokte aanleiding. Voor de reconstructie van de gebeurtenissen verlaten wij ons in belangrijke mate op hetgeen René Rutten aan gegevens bijeen heeft weten te brengen.

Vanaf het moment dat de abt als gijzelaar naar Haaren was afgevoerd, berustte de leiding van de abdij bij prior Hieronymus Beiering. Het eerste teken dat de toekomst van convent, school en abdij allesbehalve zeker was, kreeg hij op 17 augustus. Toen belde ene Herr Müller op: Lilbosch moest oppassen, want er waren Duitsonvriendelijke activiteiten gerapporteerd. Wat daarmee precies werd bedoeld, bleef in het vage. Een week later arriveerde een anonieme brief op de abdij met een tweede waarschuwing. In het convent groeide de ongerustheid over wat zou kunnen volgen. Voor de zekerheid begon men alvast enkele waardevolle spullen buiten de abdij bij particulieren onder te brengen.

Dat de Duitsers zich in de zomer en herfst van 1942 nadrukkelijk manifesteerden rond de abdij, kan te maken hebben met toenemende nervositeit als gevolg van het keren van de krijgskansen. Dat merkte men ook op Lilbosch. Steeds vaker vlogen geallieerde vliegtuigen over, op weg naar hun doelen in Duitsland of op de terugweg daarvan. Een enkele keer ging het mis. In de nacht van 2 op 3 september stortte een Britse bommenwerper op de terugweg van Karlsruhe vlakbij de abdij neer. Hij was door een Duitse jachtpiloot uit de lucht geschoten. De bemanning, vijf jonge lieden, kwam om het leven. In de gebouwen van de abdij vlogen heel wat ruiten aan diggelen, aan de voorkant van

het college alleen al 75. Een bombscherf van zeven kilo sloeg een gat in het dak van het college. De totale schade beliep een dikke achthonderd gulden. Een week later, in de late avond van 10 september, werd opnieuw een Britse bommenwerper, op weg naar Düsseldorf, uit de lucht geschoten en kwam in een moerassig weiland bij de abdij terecht. De gevolgen waren ditmaal veel groter. Het vliegtuig had nog vol bommen gezeten en die ontploften bij de crash. Er ontstond een enorm inferno van vuur en lawaai. Veel vee van de abdijboerderij raakte gewond en tien koeien en drie paarden kwamen om. Mijn opa Sef Giesberts, die aan de Houtstraat in Pey een slagerij dreef, was een van de slaggers die in allerijl waren opgetrommeld om noodslachtingen te verrichten. Van de achtkoppige bemanning lieten er twee het leven, eentje werd door Duitse soldaten gevangen genomen, vier werden vermist en een wist met behulp van pater Placidus, de collegedirecteur, te ontkomen. De schade aan de gebouwen was vele malen groter dan een week eerder en werd op zo'n drieduizend gulden berekend.

Voor de leerlingen van het college, van wie de internen een dag eerder van de grote vakantie waren teruggekeerd, begon het nieuwe schooljaar nogal spectaculair. 156 leerlingen waren er, een derde voor het eerst. Bij hen vochten angst, opwinding en jeugdige nieuwsgierigheid om de voorrang. Van een normaal begin van de lessen kon natuurlijk geen sprake zijn. Menig leerling ging bij het ochtendkrieken kijken naar het neergestorte vliegtuig en trof overal anti-Duitse pamfletten aan, die de bemanning onderweg of op de terugweg had moeten uitstrooien. Sommigen staken een exemplaar, als was het een souvenir, gauw in hun zak.

Nog diezelfde ochtend meldden vier leden van de Gestapo, onder wie de Herr Müller van het telefoontje van 17 augustus en Untersturmführer Hardegen, zich bij de abdij voor nader onderzoek. Om alles ter plekke te noteren hadden zij ook een typiste meegebracht. Na het scriptorium, de bibliotheek en de kamers van de abt, de prior en de paters Clemens en Stanislaus te hebben verzegeld, namen zij hun intrek in het zaaltje van het gastenkwartier. Daar moesten prior Beiering en de paters Bernardus, Crosentius, Bonaventura, Benedictus en Placidus verschijnen. De ondervragingen duurden de hele dag. Dit ritueel herhaalde zich in de dagen daarna.

Ook het college kreeg bezoek van het Gestapogezelschap. Een zesdeklasser herinnerde zich later nog hoe Herr Müller in de refter tijdens de broodmaaltijd in aanwezigheid van directeur Placidus een donderpreek afstak over de heldenstrijd van het Duitse volk, over barbaren die Duitse steden bombardeerden en over de Deutschfeindlichkeit onder de Nederlandse bevolking. Toen wilde hij weten wie pamfletten van het neergestorte vliegtuig in bezit had. 'Geen reactie en doodse stilte,' aldus deze leerling. 'Nog eens de vraag herhaald in een taaltje dat op Nederlands moest lijken, en op een zeer dreigende toon. Een van de oudere studenten ... dacht er verstandig aan te doen de man tevreden te stellen en naar voren te komen met een stukje aluminium van 'n vliegtuig. Placidus stond achter

de rug van de Gestapoman driftig te gebaren en "neen" te schudden, maar het was te laat, het eerste schaap was over de dam. ... Enkele jongeren kwamen met pamfletten aandragen en triomfantelijk zwaaide de Gestapoman er mee naar Pater Placidus.'

Het overtuigende bewijs van Deutschfeindlichkeit op Lilbosch was geleverd. Met onmiddellijke ingang, zo kondigde Herr Müller aan, werd het college gesloten. De zesdeklasser van hierboven herinnerde zich ook dat een zwaar aangeslagen Placidus 's avonds op de slaapzaal iemand een flink pak slaag gaf. Nadat Placidus enige dagen uitstel had weten te bedingen, togen op 14 september, de vierde dag van het nieuwe schooljaar, de leerlingen alweer huiswaarts. Vier dagen later, op 18 september, stuurde pater Placidus een kort briefje aan hun ouders.

‘Tot onze zeer grote spijt moesten wij het College reeds op de tweede dag van het pas begonnen schooljaar sluiten en waren we genoodzaakt de leerlingen zonder voorafgaande kennisgeving naar huis te zenden. Er werd hun de raad gegeven elders de studie voort te zetten. Wij hopen van harte dat de teleurgestelde ouders spoedig mogen slagen hun zoon geplaatst te krijgen op een andere school. Van heropenen is voorlopig geen sprake.’

In feite betekende dit het definitieve einde van het college, maar dat konden de paters toen nog niet bevroeden. Tevreden met het bereikte resultaat verliet de Gestapo de abdij. Het bleek al gauw de eerste acte van een treurspel in twee bedrijven te zijn.

Een maand later was de Gestapo weer terug. Op vrijdag 16 oktober liet zij - de hoogmis stond op punt van beginnen - door pater Eugenius, de gastenmeester, alle kloosterlingen optrommelen. In de kapittelzaal kregen zij de wind van voren van een opgewonden Hardegen. De Hetze in de abdij tegen de bezettende macht was alleen maar toegenomen en hij kon niet dulden dat 'unter den geistlichen Gewanden wider uns Hetze getrieben wird'. Het ging weer over de pamfletten die een maand eerder zo'n belangrijke rol hadden gespeeld in de opheffing van het college. Hardegen fulmineerde verder dat er zich in de abdij exemplaren bevonden van een proclamatie van koningin Wilhelmina en boeken en geschriften die vijandig waren aan het nationaalsocialisme. Voor Deutschfeindlichen, dreigde hij, bestonden inrichtingen waar hun werd bijgebracht hoe men zich had te gedragen. In dit verband wees hij op het lot van de abt die voor zijn afwijzende houding weliswaar nog niet was gestraft. Ook wilde hij weten of er onder de kloosterlingen joden waren; hij toonde zich met name geïnteresseerd in kloosterlingen uit de familie Löb. Al op 1 augustus waren drie broers en twee zussen Löb, respectievelijk trappist in Koningshoeven bij Tilburg en trappistin in Koningsoord te Berkel-Enschot, opgepakt en afgevoerd naar Auschwitz. Kennelijk dacht Hardegen dat zich ook onder de monniken van Lilbosch wellicht telgen uit die familie konden bevinden. Vooral

over de Duitse paters toonde hij zich erg ontevreden. Dat die zich tegen de bezetter hadden gekant! Pater Placidus, 'der von Wegberg', kreeg een extra waarschuwing; kennelijk had hij met zijn optreden tijdens de dagen van de sluiting van het college geen beste indruk bij Hardegen achtergelaten en werd hij vanwege zijn Duits klinkende achternaam voor een van de Duitse paters aangezien. Als klap op de vuurpijl kwam Hardegen met de mededeling dat de Rijkscommissaris inmiddels had besloten ook het klooster met onmiddellijke ingang op te heffen. De kloosterlingen dienden zo spoedig mogelijk te vertrekken: de Duitse paters naar Duitsland, de anderen volgens een door de prior te maken verdeelschema naar de Achelse Kluis, Koningshoeven of Diepenveen. Had iemand nog wat te vragen? Pater Caesarius, van Duitse komaf, vroeg of hij niet in Nederland mocht blijven; per slot van rekening woonden zijn ouders hier al heel lang en zelf was hij nog nooit in Duitsland geweest. 'Auf ihre Eltern haben Sie ja versichtet, als Sie ins Kloster traten und es wird Zeit dass Sie mal hinkommen,' kreeg hij toegesnuwd. Een pittige discussie met de prior kapte Hardegen af met de opmerking: 'Verurteilter haben nichts zu sagen.' Verbijsterd aanhoorden de monniken de uitnodiging dat men zich vertrouwelijk tot Hardegen kon wenden als men tot de NSDAP wilde toetreden of worden ontheven van de kloostergelofte. Hierna werd de bijeenkomst beëindigd. De kloosterlingen kregen drie kwartier de tijd om wat spullen te pakken. Alleen persoonlijke eigendommen, meer niet, voegde Hardegen eraan toe. Na een uur was men weer terug in de kapittelzaal. Prior Beiering las de verdeling over de verschillende trappistenabdijen voor en overhandigde ieder zijn persoonsbewijs en distributiepapieren. Terneergeslagen verliet men de kapittelzaal. In de pandgang knielden allen neer, waarna de prior hun de zegen gaf. De Duitsers hadden nog wel toegestaan om de aan de erediensten gewijde voorwerpen elders onder te brengen. Het Allerheiligste werd met een auto naar de parochiekerk in Pey gebracht.

Het moet een troosteloos schouwspel zijn geweest, toen de monniken een voor een uit de kloosterpoort kwamen, met het weinige dat zij mochten meenemen in een koffer, een doos, een kussensloop, een jute zak, een cementzak, een voorschoot, een stuk papier of een doek met touw samengebonden. Sommigen droegen hun kovel los over de arm. Twee autobussen van de fa Turlings stonden klaar. De ene autobus zou de Duitse paters en broeders naar Duitsland vervoeren en sloeg rechtsaf, de andere bracht de rest naar het station in Echt en sloeg linksaf. De bagage werd op karren vervoerd. De mare dat de paters en broeders uit hun abdij waren verjaagd, had zich snel verspreid. Langs de weg van Lilbosch naar het station stonden veel mensen om hun medeleven te betuigen. Ongetwijfeld waren mijn opa en oma voor hun slagerij erbij, toen de droeve stoet met hun broers en zwagers door de Houtstraat in Pey trok. Bij het station hadden omwonenden gezorgd voor koffie en boterhammen met vlees en kaas. Wie waar de resterende oorlogsjaren heeft doorgebracht, daarvan bestaat geen nauwkeurig beeld meer. De gemeenschap raakte verdeeld over Diepenveen,

Koningshoeven, de Achelse Kluis en Ulingsheide. Zeker is dat mijn oudoom Placidus met zo'n twintig anderen, onder wie alle novicen, naar de Achelse Kluis is vertrokken, waar zij 's avonds aan de poort klopten en een broederlijk onthaal kregen. 's Anderen daags werd pater Placidus overigens weer in de omgeving van Lilbosch gesignaleerd om nog enkele achtergebleven spullen op te halen. Enkele maanden later, in januari 1943, herhaalde zich in de Achelse Kluis, waar zich toen 130 trappisten bevonden, wat zich in oktober 1942 op Lilbosch had voorgedaan: de abdij werd op 14 januari door de Gestapo gevorderd. De Duitsers wilden dat de Nederlandse trappisten naar Diepenveen vertrokken (de Belgische trappisten, ver in de minderheid, moesten naar Rochefort), terwijl de Nederlanders een voorkeur hadden voor Koningshoeven. Het werd een compromis. Na een overnachting in Valkenswaard en omgeving reisde op 15 januari een vijftigtal monniken, jongere choristen (onder wie de novicen van Lilbosch) en oudere broeders, naar Diepenveen, de rest mocht alsnog naar Koningshoeven; een enkeling uit Lilbosch behoorde tot deze laatste groep. Diepenveen kon de grote toeloop echter niet aan zodat een flinke groep van 29 monniken, onder wie zes uit Lilbosch, in februari naar Ulingsheide verhuisde; de novicen bleven in ieder geval in Diepenveen. Een van die zes was pater Placidus en een ander pater Victor van Mill, die zich in Ulingsheide het ambacht van glazenier eigen zou maken. Waarschijnlijk heeft mijn oud-oom Augustinus, de emeritus-abt, dezelfde weg afgelegd. W.Putman vond aanvankelijk ook in de Achelse Kluis zijn onderdak; hij behoorde tot de groep die op 15 januari, in Koningshoeven terechtkwam. Daar verbleef ook mijn oudoom Nivardus, maar van hem staat niet vast of zijn route daarheen ook via de Achelse Kluis heeft gelopen; het kan zijn dat hij op 16 oktober rechtstreeks naar Koningshoeven is gegaan. Van de Duitse paters, die dus naar Duitsland werden afgevoerd, is later prior Beiering op de Maasbrug in Roermond gesignaleerd, als wachtloper in nazi-uniform. Onduidelijk is, of er zich op het moment van de verbanning nog OBOS-priesterstudenten op Lilbosch bevonden en wat er met hen precies is gebeurd. Hoe dat ook zij, terwijl de tragedie van 16 oktober zich op Lilbosch voltrok, maakte abt Strijbosch in Haaren de bange dagen rond de tweede fusilleringactie door. Hem wachtte nog een jaar gijzelaarschap.

De abt gijzelaar in St.Michielsgestel

Op vrijdag 6 november verhuisde de abt met een kleine tweehonderd andere gijzelaars naar St.Michielsgestel. De Duitsers hadden in Haaren ruimte nodig voor de uitbreiding van de gevangenis, die de Sicherheitsdienst er al in mei in gebruik had genomen. Die gevangenis bevond zich op de tweede verdieping en dus lag het voor de hand dat de bewoners van de St.Servatiusstraat onder de eersten vielen die aan de beurt kwamen om te vertrekken. De avond tevoren was er een daverend afscheidsfeest gehouden. De tweehonderd werden in autobussen

naar Beekvliet gebracht, de bagage ging per vrachtwagen. ‘Omstuwde door de achterblijvende kampgenooten stonden wij klaar voor het vertrek,’ zo beschreef een van de betrokkenen later deze emotionele, maar ook enerverende gebeurtenis. ‘Namen werden afgeroepen; handen werden gedrukt; bussen werden gevuld; natuurlijk ontbrak niet de man met het geweer. De kampcommandant schoot op elken wagen toe, om er een afscheidstoespraakje te houden, Duitsch-sentimenteel ditmaal. En toen reden wij, de oprijlaan af, het hek uit, den grooten weg op.’ Het was maar een korte rit naar Beekvliet. ‘Al spoedig draaiden wij het plein ... op. Soldaten liepen toe, laadden de geweren. (De commandant) verscheen op het bordes. Wij stonden en wachtten de komende dingen af. (De commandant) las onze namen op, met vermelding van het blok en het nummer der ons toegewezen vertrekken. ... Binnengetreden werden wij door gangen, zalen, trappen naar de verschillende afdeelingen geleid. ... Wij, Haarenezen, zaten eerst wat als vreemdelingen tusschen de ingeburgerde Gestelaren. Maar het wende spoedig.’ Begin januari 1943 ging een tweede groep van tweehonderd gijzelaars over naar St.Michielsgestel, waarna het hele complex in Haaren gevangenis werd. Om logistieke problemen in Beekvliet voor te zijn, hadden de Indische gijzelaars, die daar sinds mei 1942 verbleven, plaats moeten maken; zij waren overgebracht naar het jongensinternaat De Ruwenberg van de fraters van Tilburg, ook in St.Michielsgestel. Bovendien was van de oorspronkelijke achthonderd Haarenezen de helft al voor deze verhuisoperatie vrijgelaten. De abt behoorde er niet bij, veertien anderen van de Zuid-Limburgers, onder wie de deken van Maastricht, wel.

De Haarenezen moesten zich in Beekvliet zien in te voegen in het patroon waarin het dagelijks leven zich hier sinds mei 1942 had ontwikkeld. Het duurde echter niet lang, of zij raakten op hun gemak. ‘Maar de band tusschen de menschen uit Haaren,’ aldus de hierboven geciteerde gijzelaar, ‘bleef een bijzondere. Zij waren als het ware eigen familie, familie geworden in gemeenschappelijk-doorleefde dagen van beproeving en vreugde; van verbetering en verwachting.’

In Beekvliet wemelde het nog meer dan in Haaren van de bekende Nederlanders: Kamerleden, ministers, professoren, rechters, burgemeesters. De Delftse hoogleraar dr.ir.Willem Schermerhorn (later de eerste naoorlogse minister-president) trad op als de vertegenwoordiger van de gijzelaars bij de Duitse kampeiding. In wezen verschilde het leven in Beekvliet niet veel van wat de Haarenezen op Haarendael waren gewend. Al was de behuizing aanzienlijk krapper, ook in het nieuwe onderkomen konden zij een relatief comfortabel leven leiden. Men kon deelnemen aan uiteenlopende activiteiten: lezingen, muziekkuitvoeringen, cursussen van allerlei aard, sportevenementen en wat dies meer zij. Het woon- en slaapvertrek bestond in de meeste gevallen uit een chambrette op een van de grote slaapzalen. Vaak moest die worden gedeeld met een andere gijzelaar, maar wie geluk had beschikte over een chambrette

voor zichzelf. Cellen zoals in Haaren waren er nauwelijks. Waar dom Strijbosch ondergebracht is geweest, is niet achterhaald, ook niet uit welke personen zijn naaste omgeving bestond.

De Duitsers manifesteerden zich hier nadrukkelijker dan in Haaren. Toen de abt er arriveerde, was Kriminal-Sekretär Friedrich Schmidt kampcommandant. Hij vertoonde sadistische trekjes, deelde met genoeg straffen uit en hield van pesterijen. Onder zijn regiem bestonden allerlei verbods- en beperkende bepalingen. Zo mochten de zondagse godsdienstoefeningen niet langer dan een half uur duren. De mis lezen was helemaal verboden, maar dat verbod werd regelmatig overtreden. Half februari 1943 werd Schmidt opgevolgd door K.Fischer. Die trok de verbods- en beperkende bepalingen in, hetgeen een duidelijke verbetering van de sfeer teweegbracht.

In het eveneens in 1947 verschenen *Gedenkboek Gijzelaarskamp Beekvliet St.Michielsgestel* staat vermeld dat abt Strijbosch voor de Liturgische Kring, een van de 35 studiekringen, wekelijks een geestelijke conferentie verzorgde. Waarschijnlijk is hij daar meteen mee begonnen, want aanvankelijk behandelde hij de liturgie van de Adventstijd en daarna - na Kerstmis 1942? - die van de H.Mis. Of hij in de vier maanden Haaren iets dergelijks heeft ondernomen, is niet gedocumenteerd. Ook is niet te achterhalen hoeveel gijzelaars deelnamen; het gedenkboek heeft het over een kleine kring. Van andere activiteiten is geen spoor teruggevonden. Voor de Katholieke Kring, waarin vanuit katholiek oogpunt allerlei onderwerpen werden besproken en mensen als De Quay, mgr.Hendrixx, Emanuel Sassen (na de oorlog kortstondig lid van de Tweede Kamer voor de KVP en minister van Overzeese Gebiedsdelen), de bekende Tilburgse hoogleraar Cobbenhagen en zijn Leidse collega Barge zich nadrukkelijk roerden, heeft dom Strijbosch in ieder geval geen lezing gehouden, al is niet uit te sluiten dat hij de bijeenkomsten bijwoonde en deelnam aan het debat. Hetzelfde geldt voor de Katholieke Studiekring, speciaal opgericht om de Katholieke Actie te bestuderen. Het valt op dat in de literatuur over Haaren en St.Michielsgestel de naam van de abt niet voorkomt. Ook in de memoires van ex-gijzelaars, waarvan er in de eerste jaren na de bevrijding nogal wat zijn verschenen, zoekt men tevergeefs naar een verwijzing naar de abt. Veel beschreven zijn de kerstdagen 1942, die door menig gijzelaar als een heel bijzondere en warme ervaring zijn beleefd, maar ook in deze beschrijvingen blijft dom Strijbosch ongenoemd. In de collectie documenten (preken, toespraken, programmaboekjes, brieven, krantenknipsels e.d) die in het NIOD te Amsterdam rond de gijzelaarskampen is aangelegd, vindt men slechts één vluchtige herinnering van een gijzelaar aan een voetbalwedstrijd tussen geestelijken en de rest van Nederland met een monkelende abt als toeschouwer, en in de beeldbank van het NIOD treft men niet één foto aan met daarop Pius Strijbosch. Contact met de vele dominees in Beekvliet, ook in Haaren, zal er waarschijnlijk niet zijn geweest. Oecumenische gezindheid was katholieken toen nog vreemd. In dat opzicht leken de gijzelaarskampen een afspiegeling van het

verzuilde Nederland. Ook hier leefden katholieken het liefst onder elkaar. Betekent dit dat dom Strijbosch zich op de achtergrond hield, zich beperkte tot enkele persoonlijke contacten en de dag verder lezend en brevierend en misschien soms biecht horend zo goed en zo kwaad als dat ging trachtte door te komen? Kon hij, terwijl er door de vele activiteiten toch volop afleiding te zoeken was, zijn draai niet vinden, verstoken van de geborgenheid van zijn gemeenschap in Lilbosch, en daarom koos voor een teruggetrokken leven? Was hij soms de katholieke geestelijke, van wie het Gedenkboek zegt dat hij min of meer geïsoleerd in zijn 'woning' leefde? In ieder geval dringt zich de conclusie op dat dom Strijbosch zich niet ontwikkelde tot een van de prominente kampbewoners. Bij de vele activiteiten in de gijzelaarskampen was hij eerder toeschouwer en luisteraar. Dat verklaart wellicht waarom in *Adam in ballingschap*, de wekelijkse kampkrant in Haaren met de vaste rubriek 'Mensen en hun werk', geen interview met de abt is verschenen, terwijl de redactie wel mgr. Hendrikx uitvoerig aan het woord liet.

Naarmate een derde fusilleringssactie uitbleef, werd bij de gijzelaars de vraag wie het volgende slachtoffer zou zijn, verdrongen door de vraag wanneer men weer naar huis mocht gaan. Ook in St. Michielgestel waren vrijlatingen aan de orde van de dag, zonder dat de blijvers er iets van beleid aan Duitse kant uit konden afleiden. Iedere keer weer moest de teleurstelling worden verwerkt niet bij de gelukkigen te horen. Meestal ging het om een of enkele personen, maar er waren ook dagen dat hele groepen naar huis werden gestuurd. Tot aan Kerstmis 1942 bleken zo'n 260 gijzelaars Beekvlief te hebben mogen verlaten: op 12 december achttien, drie dagen later 24, op 17 december liefst 132 in één keer, daarna nog eens 59. En telkens hoorde de abt er niet bij, terwijl er van de Limburgers negentien hadden mogen vertrekken. Maanden en maanden verstreken waarin Pius Strijbosch vele tientallen gijzelaars uit Beekvlief zag verdwijnen. Het groeiende gevoel van uitzichtloosheid, dat vele achterblijvers ging bevangen en hun kampleven steeds meer bezwaarde, zal ook aan hem zijn gaan kleven. Pas op 10 november 1943 was hij aan de beurt. Van de oorspronkelijke groep Limburgers waren er toen nog geen vijftien over. Overigens was hij van de geestelijken uit Zuid-Limburg niet de laatste die vertrok. Het illustreert de willekeur aan Duitse kant.

Terug naar Lilbosch?

Op die 10de november, een woensdag, verliet de abt in de ochtend Beekvlief, samen met elf andere geestelijken. Een van hen was de deken van Sittard, H.J.J. Haenraets, die tot de eerste groep gijzelaars had behoord en al sinds mei 1942 in St. Michielsgestel verbleef. Hij werd, aldus René Rutten in zijn reconstructie van de oorlogsgebeurtenissen in Lilbosch, door een kennis met de auto afgehaald. Dom Strijbosch kon meerijden. Waarom is hij niet naar de niet zover weg gelegen abdij Koningshoeven gegaan, waar een deel van zijn convent

sinds de verdrijving uit Lilbosch in oktober 1942 verbleef? Wilde hij per se zo dicht mogelijk in de buurt van Lilbosch zijn om, zodra zich de kans zou aandienen, zijn eigen abdij weer te betrekken?

In Helmond stapte de abt bij zijn broer Johan uit. Na een paar dagen daar op adem te zijn gekomen vertrok hij naar Echt naar de zusters op het Kerkveld. Lang is hij er niet gebleven. Toen hem duidelijk was geworden dat de Duitsers zich stevig op Lilbosch hadden gevestigd en een terugkeer naar zijn abdij was uitgesloten, heeft hij onderdak gezocht in Ulingsheide.

Het is lastig om een goed beeld te krijgen van wat er zich op Lilbosch na de verbanning van de monniken in oktober 1942 allemaal heeft afgespeeld. Ook René Rutten, die de nodige gegevens boven water heeft weten te halen, kan in zijn publicaties niet meer dan een gefragmenteerd beeld schetsen. Aan dat beeld voegen wij nog enkele fragmenten toe, maar gefragmenteerd blijft het.

Het abdijterrein werd onmiddellijk tot Sperrgebiet verklaard. Aan het begin van de oprijlaan kwamen wachtposten te staan die alleen arbeiders op de boerderij, voorzien van een speciaal pasje, mochten doorlaten. Het gehele abdijcomplex kwam te ressorteren onder de in Arnhem gevestigde Abteilung Feindvermögen van het Generalkommissariat für Finanz und Wirtschaft. Dr.Köbel was er portefeuillehouder. Van meet af aan was het de bedoeling dat de gebouwen ter beschikking zouden komen van de Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (NSV), de sociale hulpdienst van het Derde Rijk met vertakkingen in Nederland, om er een kamp voor de Erweiterte Kinderlandverschickung (KLV) in te richten. De KLV, een coproductie van de NSV en de Hitlerjugend, was een Reichsdienststelle die vanaf oktober 1940 onder anderen schoolkinderen in minder door de oorlog bedreigde gebieden onderbracht. Daarom werd de voor de NSV op het Generalkommissariat zur besonderen Verwendung in Den Haag werkzame Gauamtsleiter Möller als Verwalter aangesteld. De boerderij kreeg een eigen Verwalter, de uit het N-Hollandse Middenmeer afkomstige W.F.J.Quaedvlieg, boerenleider in Limburg namens de Nederlandsche Landstand. De Landstand was een in oktober 1941 door de Duitsers in het leven geroepen publiekrechtelijke, maar machteloze boerenorganisatie met als doel de nazificering van de boerenstand. Omdat de inbeslagname van de abdijgebouwen pas op 21 januari 1943 bij beschikking van de Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD formeel werd geregeld, liet ook de formalisering van deze beheersstructuur lang op zich wachten. Dat gebeurde in april 1943.

Toen hadden zich al de nodige praktische problemen geopenbaard. Quaedvlieg resideerde in Huize Haeren te Voerendaal, Möller regelde de Verwaltung vooral vanuit Den Haag en dr.Köbel hield vanuit Arnhem toezicht. Wie wel permanent op Lilbosch aanwezig was, was de Ortskommandant B.Crevels, voor wie bij de ingang van de boerderij zelfs een eigen woning werd gebouwd. Het beheer op afstand werd voor Möller kennelijk een te groot probleem. Per 1 juni 1943 werd daarom Bannführer Galette, werkzaam bij de Nederlandse afdeling van de Reichsjugendführung van de NSDAP, met de dagelijkse leiding belast. Of hij op

Lilbosch ook daadwerkelijk zijn intrek heeft genomen, is niet duidelijk. Onduidelijk is ook of deze beheersstructuur in tact is gebleven, totdat Lilbosch de bestemming van KVL-Lager in de zomer van 1944 verloor.

Bij de beschikking van 21 januari 1943 werd ook het – bescheiden – geldelijk vermogen van de abdij in beslag genomen. Op rekeningen bij de Postspaarbank, de Rotterdamse Bank en de Twentse Bank stond iets meer dan tienduizend gulden. Daarvan werden een kleine zesduizend gulden overgemaakt aan dom Putman, die toen in de Achelse Kluis verbleef, om openstaande rekeningen te kunnen betalen. De rest vloeide met kleine bedragen aan contant geld en de opbrengst van de verkoop van 36 stuks zilvergeld in de kas van de Vermögensverwaltungs- und Renteanstalt.

Voordat het KLV-Lager kon gaan functioneren, moest met name het St. Bernarduscollege worden aangepast. Voor enkele tonnen werd er verbouwd en opnieuw ingericht. De eerste kinderen, jongens en meisjes in de leeftijd van tien tot veertien jaar, kwamen pas in april 1943 naar Lilbosch. Het betrof leerlingen van de Deutsche Volksschule in Den Haag en de Deutsche Oberschule in Rotterdam. Zij bleven er tot oktober van dat jaar. Toen kwamen er leerlingen van het Cecilien Gymnasium en de Auguste Viktoria Schule uit Bielefeld. Ditmaal waren het alleen meisjes, zo'n tweehonderd. In juli 1944 keerden zij naar huis. Het KLV-kamp heeft hierna geen nieuwe bewoners meer gekregen. Dat zal hebben samengehangen met het verloop van de oorlog. Na de invasie in Normandië in juni 1944 was het ook in Lilbosch wachten op de geallieerden.

Zolang Lilbosch functioneerde als KLV-kamp, hebben de Duitsers veel bouwactiviteiten laten uitvoeren. Wij noemden reeds de bouw van de woning voor de Ortskammandant en de verbouwing van het St. Bernarduscollege. Ten behoeve van de KVL-leerlingen is er in 1943 een ruime en goed uitgeruste schuilkelder aangelegd, met een rechtstreekse verbinding met het college. Nog in de zomer van 1944 werden er in de boerderij nieuwe woon- en verblijfsruimten ingericht, ondanks dat Den Haag inmiddels een bouwverbod had afgekondigd. Na het vertrek van de laatste KVL-leerlingen in juli kwamen de abdijgebouwen leeg te staan en begon de grote leegroof.

Eind oktober 1944 schreef mijn oudoom Placidus vanuit Ulingsheide aan zijn nicht, mijn tante Jeanne, ursuline in Grubbenvorst: 'Te Lilbosch is alles weg: koeien, paarden, varkens, alles. De bibliotheek is al lang weg. De meubelen enz. werden in September weggevoerd.' Het leeghalen van de boerderij moet een hele operatie zijn geweest. Volgens een inventarisatie van 1 mei 1943 waren er toen zo'n tweehonderd stuks vee. Wat de bibliotheek betreft: die telde 20.000 banden en is door de Einsatzstab Rosenberg al voor de zomer van 1943 weggehaald. Deze Einsatzstab, sinds de zomer van 1940 actief in Nederland, stond onder leiding van de nazi-ideoloog Alfred Rosenberg en het door hem geleide Aussenpolitischen Amt van de NSDAP. De staf had van Hitler de opdracht gekregen in de bezette landen de eigendommen van alle vijanden van

het nationaalsocialisme in beslag te nemen. De roof van kunst, bibliotheken en joodse inboedels waren speerpunten. De bibliotheken hadden een bijzondere bestemming: de opbouw van een bibliotheek voor de geplande Hogeschool van de NSDAP, die het centraal orgaan voor de studie van het nationaalsocialisme en zijn ideologische tegenstanders moest worden. In augustus 1943 heeft dom Putman vanuit Koningshoeven nog een vergeefse poging bij dr.Köbel gedaan om de bibliotheek terug te krijgen. Wellicht is het archief van de abdij bij dezelfde actie verdwenen.

En toen brak 5 september 1944 aan: Dolle Dinsdag. Als een razend vuurtje verspreidde zich het gerucht over het land dat de geallieerden in Brabant de grens waren gepasseerd, dat zij Breda al in handen hadden en dat de bevrijding van de rest van het land niet lang meer op zich zou laten wachten. Dat gerucht bereikte ook Ulingsheide. Abt Strijbosch wilde nu zo snel mogelijk naar Echt om er bij te zijn als de Duitsers van Lilbosch werden verjaagd. Op een fiets van de abdij is hij erheen gegaan. Hoe lang hij is weggeweest en bij wie hij heeft verbleven (bij mijn opa aan de Houtstraat in Pey of weer bij de zusters in Echt?), is niet bekend. Zodra duidelijk werd dat het gerucht op niets was gebaseerd en dat een nakende bevrijding een illusie zou zijn, keerde hij gedesillusioneerd terug naar Ulingsheide, overigens zonder fiets. Lilbosch stonden nog zware maanden te wachten.

In september-oktober 1944 nam de Wehrmacht intrek in de verlaten gebouwen. In het college werden een commandopost en een communicatiecentrale ingericht. Aan de zuidzijde van de abdij, waar de geallieerden het eerst werden verwacht, werden kanonnen opgesteld en mannen van zestien tot zestig jaar moesten er onder Duitse dwang loopgraven maken. Hoewel Maastricht al op 14 september door de Amerikanen was bevrijd en de geallieerden in de daaropvolgende dagen tamelijk gemakkelijk noordwaarts konden oprukken, stokte de opmars aan het eind van de maand benoorden Sittard. Lilbosch kwam daardoor gevaarlijk dichtbij de frontlinie te liggen. De Duitsers boden heftig tegenstand en langs die linie werd overal maandenlang zwaar gevochten. Er vielen veel doden en de materiële schade, ook door geallieerd vuur, was enorm. Vanzelfsprekend kregen de abdijgebouwen hun deel. In de stallen van de boerderij kwamen handgranaten terecht en ook de kerk, de kapittelzaal en de kloostergang werden zwaar getroffen. Er is sprake van dat de Duitsers de kerk zelfs hebben opgeblazen.

Uiteindelijk is Lilbosch op 19 januari 1945 bevrijd. De monniken konden vanaf dan, afhankelijk van het verloop van de krijgsverrichtingen in het zuiden en het oosten van het land, terugkeren naar een abdij die een tamelijk haveloze indruk maakte. Koningshoeven was al eind oktober 1944 bevrijd, op 1 maart 1945 volgde Ulingsheide en in Diepenveen kwam de bevrijding op 11 april. Het duurde tot in juni voordat iedereen in Lilbosch was teruggekeerd. Op pater Placidus na. Die lag op dat moment in het ziekenhuis in Tegelen. In januari 1945 was hij in Ulingsheide, waar in de maanden voorafgaande aan de bevrijding

eveneens hevige strijd is geleverd, door een kogel aan een knie ernstig gewond geraakt en meteen overgebracht naar het ziekenhuis. In de familie Van Wegberg doet het verhaal de ronde dat pater Placidus, op dat moment hulpportier, draalde met het openen van de poort toen Duitse soldaten zich meldden. Zo won hij tijd om de onderduikers die in het klooster waren, de kans te geven hun schuilplaats op te zoeken. Het wachten beu, schoten de Duitsers om zich toegang te verschaffen tot de abdij dwars door de poort en daarbij werd pater Placidus door een paar kogels getroffen in een knie. Pas tegen het einde van het jaar kon ook hij terugkeren naar Lilbosch, voor de rest van zijn leven oorlogsinvalide.

Geraadpleegd

Familiearchief

- Correspondentie pater Placidus en pater Nivardus
- Sef van Wegberg, *Korte kroniek Van Wegberg. Tak: Jan – Jac – Sef.* Augustus 2010

www.peijerlandj.nl

- Duitse verordeningen en beschikkingen met betrekking op het Abdij-complex samengesteld door René Rutten
- Lilbosch in oorlogstijd. Twee kronieken.
 - R.J.M.Rutten, *Lilbosch tijdens en na de Tweede Wereldoorlog.* Z.p. 2008
 - R.J.M.Rutten, *Trappistenabdij van Lilbosch en het St.Bernarduscollege bleef het geweld van de tweede wereldoorlog niet bespaard en Collegium Bernardinum. Historie in beeld.* Hingen 2010

www.niod.nl

Archieven. 250j Gijzelaarskampen 1940-1945 (1985)

- 51. Kampkrant Adam in ballingschap
- 127. Krantenknipsels over de publicatie van memoires van voormalige gijzelaars, 1 december 1945 – 14 mei 1955

Beeldbank. Gijzelaars

J.C.H.Blom, *De gijzelaars van St.Michielsgestel en Haaren. Het dubbele gezicht van hun geschiedenis.* Amsterdam 1992

De Achelse Kluis 1846-1946. Ontstaan, groei en leven. Achel 1946

Gedenkboek Gijzelaarskamp Beekvliet St.Michielsgestel. Schiedam 1947

Gedenkboek Gijzelaarskamp Haaren. Den Haag 1947

J.Goudriaan, *Vriend en vijand. Herinneringen aan de Nederlandse Spoorwegen 1938-1948.* Amsterdam 1961

A. van Heijst en M.Derks, *Trappisten van de Achelse Kluis. Een bewogen geschiedenis.* Z.p, z.j. (1996)

L.de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog.*

Deel 8: Gevangenen en gedeporteerden. 's-Gravenhage 1978

Deel 10a: Het laatste jaar. 's-Gravenhage 1980

M.de Keizer, *De gijzelaars van Sint-Michielsgestel. Een elite-beraad in oorlogstijd*. Alphen aan den Rijn 1979

Herman Langeveld, *De man die in de put sprong. Willem Schermerhorn 1894-1977*. Amsterdam 2014

J.Linthorst Homan, *'Wat zijt ghij voor een vent'. Levensherinneringen*. Assen 1974

Cees Meijer, *Jan de Quay (1901-1985). Een biografie*. Amsterdam 2014

Oriens, blad van de (oud-)leerlingen van het Bernarduscollege

Wim Rhebergen, *Dom Amandus Prick, een sprekende trappist. Een geschiedenis van trappistenklooster Ulingsheide*. Nijmegen 2012

Stilleven. Abdij van Koningshoeven. Tilburg 2016